

آینده پژوهی مخاطب در کتابخانه‌های عمومی

مراد دستاران^۱، عبدالحمید معرف زاده^۲

^۱ دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، دانشکده ادبیات و علوم انسان (نویسنده مسئول)

^۲ استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

چکیده

سنجش افکار عمومی و مخاطب‌شناسی از محوری‌ترین فعالیت‌های مربوط به حوزه‌ی سیاست، علوم اجتماعی، ارتباطات و رسانه‌ها هستند؛ شناخت حاصل از این فعالیت، تولیداتی منطبق با خواسته‌ها و تمایلات مخاطب به همراه دارد با توجه به اهمیت و ضرورت بحث آینده‌شناسی در کتابخانه‌های عمومی و نقشی که در ابعاد مختلف و کسب موفقیت سازمان‌ها و نهادها دارد و به دلیل اینکه پژوهش‌های کافی در مورد آینده پژوهی در کتابخانه‌های عمومی و تبیین ابعاد مورد نیاز آن انجام نشده این تحقیق دارای نوآوری می‌باشد؛ هدف پژوهش حاضر؛ شناخت ضرورت‌ها و الزامات آینده پژوهشی به عنوان علم و دانش یادگیری و تفکر راهبردی می‌باشد. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی و برگرفته از منابع و اسناد کتابخانه‌ای می‌باشد نتایج نشان دهنده آن است که آینده پژوهی مخاطبان در کتابخانه‌های عمومی می‌تواند نقش کلیدی در شناخت درست راهبردها، چشم اندازها و برنامه‌ریزی‌ها و نیز ضرورت بهره‌گیری از روش‌های آینده‌شناسی داشته باشد.

واژه‌های کلیدی: آینده پژوهی، مخاطب، کتابخانه‌های عمومی

مقدمه

گرایش به کشف اسرار آینده از کنجکاوهای بشر در جهت کاستن از خطرات نشأت می گیرد. بشر از دیر باز زمان را به سه بخش گذشته، حال و آینده تقسیم کرده است (عصاریان نژاد، ۱۳۸۶: ۸۶). امروزه با پیشرفت علم و افزایش سطح آگاهی های عمومی، از یک سو، و پیچیدگی گسترده دنیا در حوزه های فرهنگی، علمی، اقتصادی و فناوری از سوی دیگر، ضرورت پیش بینی آینده و تدارک ابزارها و شیوه های این پیش بینی را متفاوت ساخته است. این امر موجب گردیده است موضوع آینده پژوهی «مورد توجه جدی اندیشمندان قرار گیرد. (منطقی، ۱۳۹۱: ۲۰). کتابخانه های عمومی را می توان از مهم ترین کانونهای فرهنگی- اجتماعی جوامع پیشرفته امروز به شمار آورد. با توجه به وسعت مخاطبان کتابخانه های عمومی قشرهای مختلف جامعه را شامل می شوند، این مراکز نقش زیربنایی در توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جوامع بر عهده دارند و یکی از مهم ترین ارکان تحولات بنیادی جوامع به شمار می روند (حریری واشرفی ریزی، ۱۳۸۸: ۶). در واقع همه رسانه ها در صددند تا اکثریت جمعیتی را پوشش داده و مخاطبان بیش تری را به خود جلب نموده و در آنها تغییر رفتار، گفتار و منش ایجاد نماید و زمینه های بهبود حیات ایشان را فراهم کند (نقیب السادات، ۱۳۸۸: ۴). از جمله نهادها و سازمان هایی که ارزیابی عملکرد آنها تأثیرات مطلوب و مؤثری به همراه دارد، کتابخانه می باشد؛ چرا که کتابخانه ها در فرایند توسعه پایدار کشورها نقش اساسی و حیاتی ایفا می کنند، به نحوی که می توان ادعا نمود بدون وجود کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی قوی و معتبر دستیابی به چنین توسعه ای امکان پذیر نخواهد بود. از طرفی، کتابخانه ها قلب جریان آموزش و پژوهش هستند. آنها با تهیه منابع آموزشی به مثابه یک پشتیبان مستحکم در عرصه یادگیری عمل کرده و نقشی فعال و مهم در گسترش علم در جامعه ای که به آنها خدمت رسانی می کنند ایفا می نمایند (اصنافی، ۱۳۸۴: ۲۲). استفاده از تکنیک های اصولی و پیشرفته به منظور دستیابی به عملکرد بهتر می تواند یکی از ابزارهای بسیار مهم در جهت بهبود عملکرد باشد. استفاده از این تکنیک ها این امکان را برای یک سازمان فراهم می سازد تا در شرایط تغییر؛ تغییر جهت، رشدش را در زمینه ای سرعت داده و در سایر زمینه ها آهسته نماید تا از آن طریق بتواند با عکس العمل های مناسب به مقابله با تهدیدات آینده پرداخته و از موقعیت های به وجود آمده نیز بیش ترین بهره برداری را بنماید (زنجیرچی و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۰۴). از سوی دیگر امروزه روش ها و فرایندهای دسترسی به اطلاعات به سرعت در حال دگرگونی است و اضافه بار اطلاعاتی، کیفیت اطلاعات، مدیریت و سرعت دسترس پذیری از موضوعات مبتنی بر فن آوری اطلاعات شمرده می شود. در واقع رشد اقتصادی و رقابت ملی است که از نزدیک با توسعه جامعه اطلاعاتی در ارتباط است و در چند سال گذشته نقش کتابخانه های عمومی گسترش قابل توجهی افزایش یافته و کتابخانه ها تا حد زیادی به بهبود جامعه اطلاعاتی کمک کرده است (بالینا، ۲۰۱۴: ۴۱۳). عصر حاضر را باید تلفیقی از ارتباطات و اطلاعات دانست، عصری که در آن بشر خود را بیش از گذشته، نیازمند به داشتن اطلاعات و ارتباطات می داند (اصنافی و حمیدی، ۱۳۸۳: ۲۰). لذا آنچه در حال حاضر در تمامی انواع کتابخانه ها مطرح است، تغییر رویه از سمت فراهم آوری و انباشت منابع به سوی دسترسی به اطلاعات به سرعت در حال دگرگونی است. کتابخانه ها برای حل چالش های ناشی از نیاز رو به رشد استفاده کنندگان به منابع اطلاعاتی، ملزم به صرفه جویی از فن آوری های اطلاعاتی و ارتباطی نظیر ایجاد شبکه ها شده اند. به ویژه کتابخانه های عمومی که در مقام مقایسه با سایر کتابخانه ها به دلیل کثرت مراجعه کنندگان با مشکلات بیشتری مواجه می باشند (محمد اسماعیل و نوذری، ۱۳۸۸: ۱۴۴). از این رو در پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به سوالات ذیل می باشیم:

- وضعیت سازماندهی منابع و نگهداری اطلاعات برای مخاطبان جهت آینده پژوهی در کتابخانه های عمومی چگونه است؟

- دسترسی به منابع اطلاعاتی مورد نیاز کاربران و مخاطبین در کتابخانه های عمومی چگونه می باشد؟

پیشینه پژوهش

در رابطه با کتابخانه های عمومی تحقیقاتی در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است که در ذیل به برخی از آنها پرداخته می شود:

جوانا و دولان (۲۰۱۳)، در پژوهشی با عنوان پیش بینی عوامل مؤثر بر اهمیت کتابخانه ها و فعالیت های تحقیقاتی برای دانشجویان، به این نتیجه دست یافتند که عوامل مختلفی، از جمله: مشارکت در فعالیت های پژوهشی، علاقه به مشاغل کتابخانه ها و یا تحقیق، تعامل علمی، تعامل دانشکده، رضایت کتابخانه و توسعه مهارت های کتابخانه ای؛ به طور مثبت با اهمیت کتابخانه ها و تحقیق و پژوهش برای دانشجویان دوره ی کارشناسی و کارشناسی ارشد تأثیر گذارند.

کابریزور و همکاران (۲۰۱۵)، در تحقیقی با عنوان سیستم پشتیبانی تصمیم گیری به منظور توسعه مدیریت کیفیت در کتابخانه های دیجیتالی دانشگاهی به این نتیجه رسیدند که هدف کتابخانه های دیجیتال علمی گرفتن سود بیشتر از فرصت وب برای فعالیت های آموزشی، آموزش و پژوهش است بنابراین بسیار مهم است که به منظور ارائه یک سیستم پشتیبانی و رفع نیازهای کاربران سیستم پشتیبانی تصمیم گیری با توجه به معیارهای عینی و ذهنی برای بهبود کیفیت خدمات ارائه شده تشکیل شود.

رضاخانی پور (۱۳۸۷)، به تحقیقی پرداخته است که ناظر بر معرفی، تاریخچه و اهداف تشکیل پژوهشگاه ها است. در این پژوهش با استفاده از روش پیمایشی و بهره گیری از ابزار پرسشنامه و مصاحبه، اطلاعات لازم در خصوص کتابخانه ها و نحوه عملکردشان در حوزه های ذخیره و جذب منابع، مدیریت، سازماندهی، ارائه و اشاعه آن به مخاطبان، گردآوری و سپس با استانداردهای موجود کتابخانه ای دانشگاهی امریکا، مقایسه و ارزیابی شده است. نتایج بررسی نشان می دهد که وضعیت کتابخانه ها در مقایسه با استانداردهای موجود کتابخانه های دانشگاهی، زیر استاندارد قرار دارد. با توجه به یافته های تحقیق و نارسایی های موجود بر سر راه کتابخانه ها راه حل های لازم ارائه شده است که به دو صورت تنظیم گردیده اند. ابتدا موارد کلی و مطلوب جامعه مورد مطالعه مطرح گردیده اند، سپس با توجه به شرایط و امکانات موجود آنها، پیشنهاداتی که در زمان کنونی قابلیت اجراء و اعمال را دارند، ارائه شده است.

اشراق جهرمی (۱۳۷۳)، در تحقیق خود به بررسی نقاط ضعف و قوت خدمات و مجموعه کتابخانه های مراکز تربیت معلم شهر تهران پرداخته است. روش تحقیق پیمایشی است. گردآوری اطلاعات از طریق پرسشنامه، مصاحبه، و مشاهده مستقیم انجام گرفته است. نتایج به دست آمده نشان می دهد که بی توجهی و عدم دلسوزی برخی از اولیای ذریط نسبت به این نهاد فرهنگی، روش نبودن اهداف وجودی کتابخانه ها، نبود کمیته انتخاب کتاب، فقر مجموعه کتابخانه های مراکز، فقدان بخش مرجع، نداشتن خط مشی مدون در امر سفارش، مجهز نبودن به تکنولوژی جدید اطلاع رسانی، نداشتن مواد غیرچاپی، وجود

^۱ ACRL

نظام سلیقه‌ای برای طبقه بندی کتاب‌ها، فقدان فضای مناسب و عدم تخصیص بودجه لازم از مشکلات اساسی این کتابخانه‌ها است. با توجه به نتایج حاصل، تثبیت موقعیت شغلی کتابداران، تخصیص بودجه مورد نیاز، بازآموزی کارکنان فعلی کتابخانه‌ها، ایجاد کمیته انتخاب، استفاده از نظم قفسه باز، افزایش ساعات کار و توسعه فضای کتابخانه پیشنهاد شده است.

ستاری و جواهری (۱۳۸۴)، در پژوهشی با عنوان «بررسی سطوح رضایتمندی استفاده کنندگان از مجموعه کتابخانه‌های عمومی» بر اساس متغیرهایی از قبیل شهر، شغل، مدرک تحصیلی، جنسیت، و سن دریافتند که میزان رضایت از منابع کتابخانه‌ها در برخی از شهرهای استان پایین تر از حد متوسط است. نتایج پژوهش نشان داد که ۸۴ درصد از مراجعان جهت کسب اطلاعات از مواد دیداری- شنیداری و ۸۳/۲ درصد به بانکهای اطلاعاتی و اینترنت نیاز دارند.

چنگ (۲۰۰۵)، در پژوهشی تحت عنوان «رضایت بخشی استفاده کنندگان از خدمات سوال و جواب اینترنتی در کتابخانه‌های عمومی» دریافت که با ارزیابی رضایت از این خدمات در یک بررسی سه ماهه (۱۲ فوریه تا ۱۱ می) در سال ۲۰۰۴ میلادی، بیشتر پاسخگویان از جواب‌هایی که دریافت نموده، بسیار راضی بودند و فقط تعداد کمی از پاسخ دهندگان از این خدمات احساس نارضایتی داشتند که نتیجه آن پیشنهادهایی برای ارتقای سطح خدمات مرجع دیجیتالی کتابخانه عمومی دیجیتالی بود.

ادبیات تحقیق

کتابخانه عمومی

کتابخانه‌ای است که بطور رایگان یا در برابر مبلغی جزئی در خدمت عموم مردم یک جامعه یا یک منطقه می‌باشد؛ این کتابخانه‌ها ممکن است در خدمت عامه مردم باشند یا به اقشار خاصی از استفاده کنندگان مثل کودکان، اعضای نیروهای مسلح، بیماران بیمارستانها، زندانیان، کارگران و کارمندان سرویس بدهند (حصاری، ۱۳۸۵: ۷). تحولات سریع در فن آوری، و همچنین تغییرات در حوزه‌هایی مانند ارتباط علمی، مدیریت داده‌ها و ... آموزش عالی را تحت تأثیر قرار داده و مجبور به توسعه منابع جدید کرده است (ساندرز، ۲۰۱۵: ۲۱۵).

به علت عدم برقراری روابط زنجیره‌ای میان متقاضی و کتابدار از یک سو و هیأت منخب کتاب از دیگر سو همواره فاصله‌ای میان محتوای کتابهای ارسالی و نیاز جامعه استفاده کننده از مواد کتابخانه وجود دارد (نورعی، ۱۳۸۷: ۹). هر محقق تلاش می‌کند گزینش اطلاعات بر اساس ضوابطی صورت پذیرد تا مفیدترین اطلاعات را در کوتاه ترین زمان در اختیار گیرد. او برای این کار در ابتدا نیازهای اطلاعاتی خویش را بخوبی شناسایی می‌کند تا گزینش اطلاعات در رفع این نیازها مؤثر واقع شود. می‌توان گفت یکی از مهمترین فلسفه‌های پیدایش کتابخانه‌ها رفع نیازهای اطلاعاتی مراجعه کنندگان است. گزینش مواد عقلاً باید مرتبط با فلسفه و هدف تشکیل کتابخانه صورت گیرد. بنابراین پس از شناخت نیازهای مراجعه کنندگان، گزینش مواد کتابخانه‌ای، مهمترین کار خواهد بود (بیگدلی و فرهادیان، ۱۳۸۱: ۲۰۶).

آینده پژوهی

تعاریف متعددی از واژه «آینده پژوهی» ارائه شده است؛ چنان که از این مفهوم با عناوین متعددی همچون «آینده نگری»، و «آینده شناسی» یاد می کنند. از آینده پژوهی، با واژه futures study نیز یاد می کنند. واژه آینده یا future را به صورت جمع (futures) استعمال می کنند؛ زیرا در مطالعات آینده؛ چندین آینده تصور می شود (عصاریان نژاد، ۱۳۸۶: ۸۲). تعارف متعددی از آینده پژوهی صورت گرفته است که به برخی از آنها اشاره می شود:

۱- آینده پژوهی مشتمل بر مجموعه تلاش های است که با استفاده از تجزیه و تحلیل منابع الگوها و عوامل متغیر و یا ثابت به تجسم آینده های بالقوه و برنامه ریزی برای آنها می پردازد.

۲- آینده پژوهی دانش و معرفتی است که چشم مردم را نسبت به رویدادها، فرصت ها و مخاطرات احتمالی آینده باز نگه می دارد؛ ابهام ها، تردیدها و دغدغه های فرساینده مردم را می کاهد

۳- آینده پژوهی در حقیقت دانش و معرفت «شکل بخشیدن به آینده» به گونه ای آگاهانه، فعالانه و پیش دستانه است، همان دانش و معرفت که می تواند بذر رویاها، آرزوها و آرمان های اصیل یک فرد، یک سازمان و یک ملت را باور کند.

۴- آینده پژوهی منعکس می کند که چگونه از دل تغییرات یا عدم تغییرات امروز، واقعیت فردا تولد می یابد (ملکی فر و همکاران، ۱۳۸۵: ۵۹).

مفهوم آینده نگری

در مورد آینده واژگان بسیاری به کار می رود، واژگانی همچون «آینده پژوهی»، «آینده اندیشی»، «قلمرو آینده»، «پیش بینی»، «آینده نگاری» و «آینده شناسی». آینده نگاری عبارت است از تلاشی منظم برای نگاه به آینده بلند مدت در حوزه های دانش، فناوری، اقتصاد، محیط زیست و جامعه (مالیس، ۲۰۰۳: ۲) و در این مسیر به دنبال «مشخص کردن فناوری- های عام نوظهور» و «تعیین کردن آن دسته از بخش های زیربنایی تحقیقات راهبردی است که احتمال ثمردهی و سوددهی اقتصادی و اجتماعی بیشتری دارد (گرانورد، ۲۰۰۳: ۲) از طرف دیگر می توان گفت آینده نگری فرآیندی است که طی آن

1_ futures study

۲_ futures

3_ futures field

۴_ forecasting

5- futurology

6_ Grun wald

درک کامل تری از نیروهای شکل دهنده آینده بلندمدت پیدا می‌شود. آن نیروهای شکل دهنده در تدوین و تنظیم سیاست، برنامه ریزی و تصمیم گیری در نظر گرفته می‌شود (رستگار و رضایی، ۱۳۹۱: ۹۰).

آینده نگری صرفاً یک پیش بینی نیست؛ زیرا جامعه و طبیعت همچون ماشین نیست که به صورت جبری با درک آن و تنظیم تجهیزات، بتوانیم آن را پیش بینی کنیم، بلکه جامعه طبیعت دارای شرایط منعطف و غیرمنسجمی است که نمی‌توان آینده آن را به راحتی معدلات ریاضی و مکانیکی قطعی تلقی نمود. امروزه حدس و پیش گویی آینده، به یک دانش تبدیل شده است، سرعت تحولات فناوری و پیشرفت علم به گونه‌ای است که ما نیازمند فنون آینده نگری، برنامه ریزی و تصمیم گیری برای جامعه پیش رو هستیم. (منطقی، ۱۳۹۱: ۲۰).

اهمیت آینده پژوهی

در عصر حاضر تغییرات با سرعت به وقوع می‌پیوندند. تغییرات فناوری وابستگی متقابل کشورها و ملل، جوامع و نهادهای موجود را نیز بیشتر ساخته است (راسل، ۱۳۸۱: ۸۰). اندیشیدن به آینده و تلاش برای اعتلای آن، نخستین و مهمترین وظیفه هر انسان فرزانه‌ای است. گرچه هدف از اندیشیدن به آینده، کسب آمادگی پیش‌دستانه برای حوادث و شرایط پیدا و پنهان فرد و تلاش برای ساختن آینده‌ای بهتر است؛ در واقع آینده پژوهی فراتر از پیش بینی است و ادعای پیشگیری هم ندارد آینده پژوهی هنر شکل دادن به آینده (احمدی و همکاران، ۱۳۸۷: ۸)؛ در واقع آینده پژوهی روش‌های متعدد و متفاوتی را در بر می‌گیرد در نتیجه مطالعات آینده مترادف با پیش بینی استراتژیک یا برنامه ریزی سناریو خوانده می‌شود (صدرا، ۲۰۱۰: ۱۸۰). استدلال آینده پژوهان این است که یک آینده وجود ندارد؛ اما چند آینده قابل قبول را می‌توان با تصمیم گیری و اتخاذ روش باز و انعطاف پذیر مطرح و کشف کرد (سایرز، ۲۰۱۰: ۳۱). آنچه در آینده پژوهی اهمیت فراوان دارد، تعیین یک پروسه زمانی برای هدف مطلوب است. ارال جوزف دوره‌های زمانی آینده پژوهی را^۱ اینگونه تقسیم‌بندی می‌کند:

آینده نزدیک: تا یک سال از زمان حاضر. آینده کوتاه مدت: یک تا پنج سال از زمان حاضر. آینده میانه مدت: پنج تا بیست سال از زمان حاضر. آینده بلند مدت: بیست تا پنجاه سال از زمان حاضر. آینده دور: بیش از پنجاه سال از زمان حاضر (ووروس، ۲۰۰۱: ۱۵).

آینده پژوهی، بازتاب دهنده‌ی، چگونگی زایش واقعیت «فردا» از دل تغییر-یا ثبات- «امروز» است در یک تعریف ساده و در عین حال ژرف، «آینده پژوهی» علم و هنر کشف آینده و شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا عنوان شده است» تعاریف متعددی برای آینده پژوهی وجود دارد، که همه‌ی آنها تقریباً دارای نقاط اشتراکی از قبیل موارد ذیل است: ۱- تأکید بر علمی بودن آینده پژوهی ۲- بهبود آینده و شکل دادن به آن ۳- تأکید بر شناسایی و کشف آینده ۴- تقسیم بندی انواع آینده ۵- هنر کشف آینده (تولایی، ۱۳۹۳: ۱۰۷).

¹- Joseph H.Earle

فنون و روش های آینده پژوهی

صاحب نظران فنون و روش های آینده پژوهی را بدین طریق ارائه کرده اند که عبارتند از:

۱- روش دیده بانی آینده؛ ۲- روش دلفی؛ ۳- تجزیه و تحلیل روندها؛ ۴- تجزیه و تحلیل پیشرانها؛ ۵- سناریوپردازی؛ ۵- سناریو پردازی؛ ۶- چشم اندازسازی؛ ۷- نقشه راه؛ ۸- پس نگری؛ ۹- مدلینک؛ ۱۰- شبیه سازی؛ ۱۱- ترکیبی از روش های فوق (احمد، ۱۳۸۷: ۳۲).

مخاطب پژوهی و رویکردهای آن

گاه مخاطب؛ پیام گیر یک رسانه جمعی است که مخاطبان ناهمگن و به لحاظ جغرافیایی پراکنده اند و فاقد انسجام و سازمان اجتماعی هستند؛ گاه پیام گیر یک شبکه ی اطلاعاتی و بهره بردار یک خط محدود است و تولید این گونه پیام برای فرد با ویژگی های خاص اوست. هر چند در زمان حاضر، ارتباط جمعی با واسطه و به صورت بسیار پیچیده و در سطح وسیع عمل می کند، در تحقیقات در زمینه ی مخاطب می توان ردپایی از آن اطلاعات کلاسیک مشاهده کرد. مک کوئیل می گوید: «مفهوم امروزی مخاطب به میزان زیادی تحت تأثیر ریشه های تاریخی پدیده ی مخاطب است». (ویندال، ۱۳۷۶: ۴۶).

در نگاه غربیان، آنچه که امروزه از عملکرد و پوشش رسانه ای وجود دارد، فعالیت کارگزاران رسانه ای و متخصصان ارتباطی و میلیاردها دلار هزینه ی انجام شده در عرصه ی رسانه ها، فقط به خاطر یکی از عناصر اصلی فراگرد ارتباط است و آن مخاطب است. مخاطب هدف اصلی عملکرد رسانه ها است: تغییری که باید در او ایجاد شود یا تأثیری که باید بر او گذاشته شود. (نقیب السادات، ۱۳۸۸: ۷).

مخاطب است که حق انتخاب دارد و از بی نهایت گزینه های رسانه ای، آن گزینه ای را انتخاب می کند که پاسخگوی نیاز اوست، با این رویکرد؛ جایگاه مخاطب، جایگاهی بسیار مهم و حساس است؛ لذا با توجه اداره کنندگان و کنترل کنندگان رسانه ها، همواره به مخاطب معطوف است و با بررسی های مستمر در احوال مخاطب و سنجش های به روز و به موقع، تلاش در حصول آراء مخاطب برای تأمین بیشتر خواسته ها و پاسخ بهینه به نیازهای او هستند. از نظر مخاطب منبعی که بتواند بیشتر پاسخگوی انتظارات یا نیازهای وی باشد، بیشتر می تواند مورد استفاده قرار گیرد و در درازمدت نیز نوعی اعتبار و شأن برای منبع ایجاد می گردد.

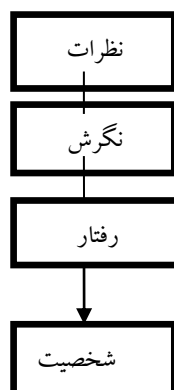
بر همین اساس شاید بتوان پژوهش های مرتبط با مخاطب را در دو دسته طبقه بندی نمود:

۱- پژوهش های مرتبط با مخاطبان و ویژگی های فردی و اجتماعی آن ها؛

۲- پژوهش های مرتبط با مخاطبان و آثار اجتماعی پیام (آسیب شناسی تأثیر پیام ها بر مخاطب)؛

شایان ذکر است که ممکن است برخی از زمینه های پژوهش باقی بماند که نتوان در هر دو دسته بندی بالا آنها را طبقه بندی کرد، لیکن بر اساس شرایط ذهنی و تغییراتی که معمولاً در دو سطح دانشی، نگرشی و رفتاری در مخاطب حادث می شود و

همچنین پیامدهای اجتماعی-فرهنگی، سیاسی، اقتصادی ناشی از این تغییرات، این چارچوب پیشنهاد شده است (حافظ نیا، ۱۳۷۷: ۵۶). مراتب و طبقات پژوهش بر اساس جایگاه شخصیت افراد در شکل (۱) نشان داده شده است؛ بر همین اساس ابعاد را در چارچوب جدول (۱) ذیل می‌توان مطرح کرد:

شکل (۱). مراتب و طبقات پژوهش بر اساس جایگاه شخصیت افراد و مخاطبان.

جدول (۱). ابعاد پژوهش

رویکرد	رابطه پژوهش با موضوع تحقیق	منطق تحقیق
اکتشافی	مسئله اجتماعی/مسئله سازمانی (سفارش) طراحی علمی مسئله تحدید و تدقیق موضوع پژوهش	مسئله علمی، سؤال های تحقیقی
استدلالی	طرح مسئله، تعریف آن، کار در محدوده موضوع	فرضیه سازی
علت و معلولی	طرح مسئله، تعریف آن، کار در محدوده موضوع	فرضیه سازی
پردازش و تدوین	تدوین عملیات پژوهش، طرح مسئله، ادبیات تحقیق	روش شناسی

همانگونه که جدول (۱)، نشان می‌دهد؛ آنچه که در همه‌ی این نوع طرح‌ها مورد تأکید قرار می‌گیرد، فارغ از ارزش بودن و بی طرفی در فعالیت‌های پژوهشی است. استفاده از این طرح‌ها در دنیای مدرن با رویکردهای تجربی، تعارض‌هایی را برای بسیاری از پژوهشگران و مخاطبان به همراه داشته است.

پیش بینی، آینده پژوهی و پیش نگری

در نگاه بسیاری از افراد، آینده نگری مترادف با پیش بینی است. به همین ترتیب، اصطلاح جدید آینده شناسی نیز حمل بر معنای ضمنی می شود. بنابراین، تفاوت های بین پیش بینی، آینده پژوهی و پیش نگری چیست؟ مایکل مارین^۹، به درستی یک معیار پیچیده پسامردن مطرح کرده است که بر اساس آن دست اندرکاران آینده نگری مبدل به اجتماعی از متخصصین در یک عرصه جهانی می شوند (مارین، ۱۹۹۴: ۳۲)

این پیش بینی، نوعی تلقی اطمینان درباره وضعیت امور آینده است. به معنایی ضعیف، پیش بینی ها در روزمره حضوری فراگیر دارند. اما پیش بینی های مفید منحصر می شوند به سیستم هایی که کاملاً قابل اندازه گیری و قابل فهمند. آینده پژوهی ها مبتنی بر فرضیات مشروعی هستند که در تحلیل دقیق تجربه گذشته جای دارند اگر شرایط اولیه حفظ شوند و روندهای کنونی اصلاح گردند، (پورنگ، ۱۳۸۶: ۱۱۸).

نتیجه گیری و پیشنهادات

آینده پژوهی شاخه ای از علوم انسانی است از این رو با ویژگی های انسانی جامعه سرو کار دارد. و با مبانی نظری و فلسفی رایج در جامعه بستگی مستقیم دارد. آینده پژوهی کشف فرصت ها، افزایش امید به آینده، وفاق ملی و تعمیق آینده آگاهی در سطح جامعه را نیز در بر دارد. بر این اساس کاربرد آینده پژوهی نیازمند بهره گیری از نسخه بومی شده آن است. در واقع می توان گفت آینده پژوهی دانش خردمندانه است که با کمک روش های علمی گفتمان های معطوف به آینده و ترسیم بزرگ آینده رفتار امروز را رقم می زند. یک ویژگی اساسی برای آینده پژوهی تعریف هدف است؛ چرا که تعریف هدف، ماهیت ارتباط با فرایند تصمیم گیری را معین می کند. از این رو تحقیق حاضر هدف خود را درک ضرورت ها و الزامات آینده پژوهی به عنوان علم و دانش یادگیری و تفکر راهبردی می داند تا در چارچوب آن بتواند اهداف را برای پژوهشگران خود مشخص سازد، از این رو در راستای پژوهش حاضر پیشنهادات ذیل مطرح می گردد:

- افزایش بودجه کتابخانه های دانشگاهی جهت خرید کتب، نشریات و دیگر مواد کتابخانه ای جهت تأمین نیاز مراجعان و رسیدن به حد استاندارد؛

- راه اندازی و تجهیز بخش های اینترنت و اطلاع رسانی و افزایش منابع الکترونیکی در کتابخانه های دانشگاهی؛

- اختصاص فضایی از کتابخانه به عنوان مرکز رایانه، برای استفاده کاربران از منابع الکترونیکی؛

- کتابخانه های عمومی به عنوان دانشگاه جامعه باید تلاش کنند تا قشر جوان تر را به استفاده از کتابخانه علاقمند کنند. برای همین منظور کتابخانه ها نیازمند حرکت همگام با نیازهای کاربران خود و به خصوص کودکان امروز هستند.

^۹ Michael Maricn.

-گردآوری منابع اطلاعاتی کاربران؛ زیرا بلا استفاده ماندن منابع موجود یعنی هدر رفتن هزینه های مربوط به خرید منابع، و داشتن انبارهایی از کتاب تحت عنوان کتابخانه های عمومی.

منابع

- احمدی و همکاران، مرکز آینده پژوهی دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.
- احمدی، نادر، (۱۳۸۷)، آینده پژوهی و ایران، فصلنامه مدیریت نظامی، شماره ۳۲، صص ۵۸-۴۱.
- اشرفی جهرمی، محمد ناصر، (۱۳۷۳)، ارزیابی مجموعه و خدمات کتابخانه های مراکز تربیت معلم تهران، پایان نامه کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی.
- اصنافی، امیررضا، (۱۳۸۴)، یادگیری الکترونیکی چیست و جایگاه کتابخانه مجازی در این فرایند کجاست؟ فصلنامه کتاب، ۱۶، صص ۱۴۸-۱۳۲.
- بیگدلی، زاهد، فرهادیان، بهروز، (۱۳۸۱)، نظر مراجعان کتابخانه های عمومی خوزستان درباره تناسب مجموعه ها با نیازهای اطلاعاتی آنان، شماره ۳۶، صص ۲۱۸-۲۰۴.
- پورنگ، احمد، (۱۳۸۶)، مفهوم آینده نگری، مجله اقتصاد: راهبرد توسعه، شماره ۹، صص ۱۵۳-۱۰۱.
- تولایی، روح الله، (۱۳۹۳)، آینده پژوهی، روندهای خدمات فضای مجازی ایران در فرایند تکنولوژیک جانی شدن با روش دلفی، فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی شدن، سال پنجم، شماره چهاردهم، صص ۱۲۳-۹۴.
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۷۷)، مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، انتشارات سمت.
- حریری، نجلا، اشرفی ریزی، حسین، (۱۳۸۸)، بررسی میزان رضایت شغلی کتابداران شاغل در کتابخانه های عمومی وابسته به نهاد کتابخانه های عمومی در مراکز استان ها، مجله کتابداری و اطلاع رسانی، شماره ۴۵، صص ۳۰-۵.
- حصاری، ژیلدا، ۱۳۸۵، بررسی نیازهای اطلاعاتی زنان خانه دار در کتابخانه های عمومی شهر مشهد، مجله کتابداری، شماره ۶۶، صص ۱۴-۱۱.
- خانی پور، رضا، (۱۳۷۸)، بررسی وضعیت کتابخانه های پژوهشگاه های آموزش ضمن خدمت مناطق ۱۹ گانه آموزش و پرورش تهران، پیام کتابخانه، سال نهم، شماره سوم، صص ۵۸-۷۳.
- رستگار، علی، رضایی، صادق، (۱۳۹۱)، آینده پژوهی چالش های سازمانی فرا روی پلیس متأثر از جهانی شدن، فصلنامه دانش انتظامی، سال پانزدهم، شماره چهارم، صص ۱۰۶-۸۰.
- زنجیرچی، سید محمود، طحاری مهرجردی، محمدحسین، زراعی محمود آبادی، محمد، (۱۳۹۰)، عرضه یابی سیستم کتابخانه های عمومی با استفاده از تحلیل حساسیت در مدل های تحلیل پوششی داده ها مطالعه موردی کتابخانه های عمومی شهرستان یزد، شماره ۶۷، صص ۶۲۲-۶۰۳.
- محمد اسماعیل، صدیقه، نوذری، مژگان، (۱۳۸۸)، طرح پیشنهادی ایجاد شبکه ی اطلاع رسانی برای کتابخانه های عمومی تحت پوشش سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، تحقیقات اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی، شماره ۵۷، صص ۱۶۸-۱۴۳.
- منطقی، محسن، (۱۳۹۱)، درآمدی بر اسلام و آینده پژوهی، سال اول، شماره چهارم، صص ۳۴-۱۹.
- نقیب السادات، سیدرضا، (۱۳۸۸)، سنجش افکار عمومی، مخاطب پژوهی و رویکردهای آن، مجله کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۱۵، صص ۱۳-۴.
- اریسو و راسل و گلیدسون، هربرت و ابکاف و جیسون، طراحی آرمانی (خلق آینده سازمان)، ترجمه مسعود سلطانی، ۱۳۸۱.
- اصنافی، امیررضا، حمیدی، علی، (۱۳۸۳)، نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه آموزش و دانش با تأکید بر نقش کتابخانه های مجازی، مجله الکترونیکی پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران (نما)، ۲ (۳).

- عصاریان نژاد، حسین، (۱۳۸۶)، آینده پژوهی الزامات و الگوها، مجله نگرش راهبردی، شماره ۸۵ و ۸۶، صص ۸۵-۸۶.
- ملکی فر، عقیل، الفبای آینده پژوهی، کرانه علم.
- نورعی، مرضیه، (۱۳۷۸)، معرفی و بررسی عملکرد کتابخانه مرکزی پارک شهر؛ با رویکردی به قابلیت ها و معضلات مجموعه، پیام کتابخانه، سال نهم، شماره چهارم، صص ۲۱-۱۱.
- ویندال، سون، (۱۳۷۶)، کاربرد نظریه های ارتباطات، ترجمه علیرضا دهقان، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها، تهران.
- Balina, signe, (2013), Public Libraries – Facilitators of Information Society and e- Inclusion in Latvia, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 109, 8 January 2014, Pages 412-416.
- Chang, Hye Rhan (2005), Find more like this user sttisfaction survery of Ask- A-Question service at the Internet public linrary. Library internet Refernce services Quretrly. 10 (2), 61-73.
- Francisco Javier Cabrerizo, Juan Antonio Morente-Molinera, Ignacio Javier Pérez, Javier López-Gijón, Enrique Herrera-Viedma, (2015), A decision support system to develop a quality management in academic digital libraries , Information Sciences, Volume 323, 1 December 2015, Pages 48-58.
- Laura, Saunders, (2015), Academic Libraries' Strategic Plans: Top Trends and Under-Recognized Areas, The Journal of Academic Librarianship, Volume 41, Issue 3, May 2015, Pages 285-291.
- Michahel Marien, (1994), cultural trends, troubles and transfromations, Futuresco, no. 4. June, UNESCO, paris, p. 32.-
- Miles, Ian & Grun wald, Armin,(2003), Technology Foresight In Europe Tech Monitor.
- Sadra, ziauddin (2010), futures, futures studies. Futurology. Futuristic. Foresight-whats a name?, futures. 42, 177-184.
- Sayers, Nikola, (2010), a guide to scenario planning in higher education, leadership foungetion for higher education, series 2, publication4.
- Voros, Joshep (2001), Aprimer on Futures studies, Forreigh and the Use of scenarios, first published in prospect, no 6.